

УДК 629.78(091)

І. Б. Вавилова¹, С. С. Вавілов²

¹ Головна астрономічна обсерваторія Національної академії наук України, Київ

² НЦ «Мала академія наук», Київ

До 50-ї річниці польоту у космос першого космонавта-українця Павла Романовича ПОПОВИЧА

*Ми знали, що обирали. На цій дорозі немає місця для страху.
Ми знаємо: у розвідці не можна без ризику.
Але ми впевнені: після польоту побачимо землю і квіти на землі.
Нап'ємося після дороги гарячого чаю і заспіваємо ще не одну пісню...
Ніщо в житті саме не дається.
Горанка, і космос вимагають зусиль, великої роботи.
Праця, праця і праця. Лише вона приносить перемогу.*

Павло ПОПОВИЧ

(Із інтерв'ю перед стартом 12 серпня 1962 р.)

Юрій Гагарін, а за ним Герман Титов, Андріян Ніколаєв, Павло Попович, Валерій Биковський та Валентина Терешкова, — перші шість «зореплавців» у космосі, долі яких стали легендами, а космічні кораблі «Восток», на яких вони здійснили свої подорожі, стали першопрохідниками пілотованої космонавтики на Землі. Серед них гордість України, льотчик-космонавт Павло Романович Попович, на крилах якого піднялася до космічних висот споконвічна мрія українського народу, і на весь світ полинуло: «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю...»

А на Землі тоді лунали короткі повідомлення ТАРС: «12 серпня 1962 року об 11 годині 02 хви-

лини за московським часом в Радянському Союзі на орбіту супутника Землі виведено космічний корабель «Восток-4». Корабель «Восток-4» пілотує громадянин Радянського Союзу льотчик-космонавт підполковник товариш Попович Павло Романович... Вперше за планом досліджень здійснюється спільний груповий політ у космічному просторі двох радянських кораблів «Восток-3» і «Восток-4», пілотованих громадянами Радянського Союзу товаришами Ніколаєвим Андріяном Григоровичем і Поповичем Павлом Романовичем...» На космодромі Байконур за польотом стежив Головний конструктор Сергій Павлович Корольов: «Запуск протягом двох днів двох космічних кораблів насамперед свідчить про те, що техніка, необхідна для про-

Космонавтів П. Поповича і А. Ніколаєва після завершення польоту зустрічає Москва (21 серпня 1962 р.)

Першопрохідці пілотованої космонавтики — Ю. Гагарін і П. Попович

ведення таких польотів, добре освоєна... Зараз у ближньому космосі два радянські кораблі. Вони встановили зв'язок між собою. В цьому слід вбачати важливе досягнення техніки, яке відіграє велику роль у подальшому освоєнні космосу і,

зокрема, при організації зв'язку з майбутніми міжпланетними станціями».

Під час польоту Павло Романович вів щоденник, «своєрідний космічний репортаж про те, що бачив, і те, що переповнювало душу». Читаєш рядки записів і відчуваєш поетичну душу нашого земляка: «7.45. Московський час. Корабель летить над Тихим океаном. В кабіні світло вимкнено. За бортом ніч! У правий ілюмінатор видно Землю, вкриту не суцільною хмарністю. В полі зору з'явився Місяць. Ось він, красень! На відміну від земних умов він має об'ємний вигляд, відчувається, що це куля в пустоті. Плями на ній такі самі, як і ті, що спостерігаються з Землі. Земля, точніше хмари, мають сірий колір. Корабель летить із неймовірною швидкістю у 28 тисяч кілометрів на годину. Тому картини змінюються досить швидко. У правому ілюмінаторі — зоряне небо. Воно чорне-чорне. Великі яскраві зорі видно так само, як і з Землі, тільки не мерехтять. Малі зорі видно у вигляді світлих точок. Тепер у задній ілюмінатор бачу Землю. Місяць уже в правому ілюмінаторі.

О, хвилинку! За розпорядком — другий сніданок. Мене чекає ковбаса, сандвічі та вишневий сік. Оце так! Кинув снідати, бо корабель виходить із тіні. Який краєвид! Тим, хто на Землі, цього не побачити. Оце космічні зорі! Дивіться! Горизонт у Землі яскраво-бордовий, і зразу ж темно-синя смуга без усякого плавного переходу. Потім іде ясно-блакитна смужка, що переходить у чорне небо. Ось смужка стає все ширшою, росте, розсувається, і з'являється сонечко. Горизонт стає оранжевим, блакитним, ніжнішим. Красиво!

Сонце спочатку червоне (біля Землі) і досить швидко світлішає. Світить яскраво і дуже пече. Підставиш руку — і аж обпалює. Дивитися на нього майже не можна, бо коли глянеш — осліпнеш на деякий час. Усе це відбувається швидше, ніж я пишу. Скільки вже бачив я таких зір, і кожного разу є щось нове, якісь інші відтінки.

8.45. Пролітаю над своєю Батьківщиною. Маю прекрасний зв'язок із Землею... Ах, ну й поспішаю ж я жити! За півтори години проживаю земну добу.

9.01. Корабель входить у тінь. Земля набирає спочатку ясно-синього кольору, а потім стає все

темнішою і — ніч! А Сонце ще світить хвилину-дві, і потім ховається. Темно. Лише наш вічний супутник — Місяць осяює Землю слабким світлом. До речі, там, де немає хмарності, Земля темного кольору і відрізняється від неба тим, що не має на ній зірок.

У польоті зі мною давній подарунок дружини — квіти. Вони, засушені, зберігалися вдома у книжці з 1952 року. Я розкриваю книжку: дивіться, мовляв, квіти, яка красива Земля, на якій ви зростаєте!.. Думаю я, напевно, так само, як і Андрій, зараз про одне. Під нами — планета. До Батьківщини далеко. Сотні кілометрів. Але вона — поруч. Чуємо її голос. Чуємо. Хвилюємося. Радіємо. Тріумфуємо...»

Унікальний політ успішно завершено, — повідомило ТАРС 15 серпня 1962 р.: «кораблі-супутники приземлилися практично одночасно [спускний апарат «Восток-3» о 9.55, «Восток-4» — о 10.01] у заданому районі Радянського Союзу.. Пройдений шлях становить близько двох мільйонів кілометрів. У груповому космічному польоті кораблі-супутники були 71 годину. Наукові й технічні завдання найтривалішого космічного польоту і вперше здійсненого при цьому групового космічного польоту розв'язані успішно й повністю».

«Коли літав, згадував Україну, мій рідний Узин, осокори вздовж дороги, верби над Россю, хатку, де ріс, рідних, друзів. І так додому захотілося! Сиджу і мрію: от приземлюся і постараюся якомога швидше з'їздити додому. І як мені було приємно почути рідну українську мову одразу ж після приземлення. В Казахстані працює дуже багато українців, вони привітно зустрічали мене — «першого радянського космонавта з України...» У святковому вбранні, з почесним ескортом та багатолюдним урочистим мітингом зустрічала свого героя на Софійській площі столиця України. І з великою радістю, пишно, з паляницею на українському рушникові зустріло свого земляка, героя-космонавта Павла Поповича після польоту і рідне містечко Узин Білоцерківського району Київської області, де він 5 жовтня 1930 р. народився в багатодітній робітничій сім'ї Романа Порфіровича і Феодосії Касянівни Поповичів.

Він злетів до зірок, але не відірвався і на мить від цієї Землі, хоч і був дуже високо над нею

Леонід ВИШЕСЛАВСЬКИЙ

Із Узином, де він народився 5 жовтня 1930 року, пов'язане нелегке дитинство, і день 22 червня 1941 р., коли сіли за стіл відмити родиною його перші трудові гроші, «за пастухові старання», та почули страшне слово «війна»; і шкільні роки, що минули «за сумісництвом» із роботою на цукровому заводі; і вибір самостійного шляху, дуже рано, у 14 років, — спочатку до ремісничого училища в Білій Церкві (загітував друг, О. Компанець), а потім до індустріального технікуму у Магнітогорську. Все, здавалося б, показувало прямий шлях — на будівельний майданчик, країну потрібно відбудувати!

Але на четвертому курсі технікуму запросили всіх бажаючих студентів до аероклубу. Мрія літати, що захопила Павла Поповича ще з дитинства, коли бігав на військовий аеродром на околиці Узина, спілкувався з льотчиками, відстежував, як виконують вони фігури вищого пілотажу у повітрі, вперше ставала реальністю. І сказавши тоді «так, запишіть мене», Павло Романович не знав, що перед ним рушником розстеляється ще більш далека, «зоряна дорога». Пізніше, обмірковуючи цю доленосну подію 1951 р., згадував: «Польоти захопили мене. Та головне, мабуть, інше — піднявшись у повітря, я відчув себе міцнішим, впевненішим і на Землі...»

А далі — цілковито типова кар'єра талановитого льотчика: Волгоградське авіаучилище, де зустрівся з майбутньою дружиною, теж льотчицею, Марією Васильєвою; служба у військових частинах на Далекому Сході, Закавказзі, — польоти на «ЯКах» і «МІГах», під час яких, як зізнавався, «не витримував, співав у повітрі»; чотири роки служби у північних військових гарнізонах, що засяяли святковими променями життя — зустріччю з льотчиками В. Юшкою і Б. Масленниковим, під керівництвом яких став справжнім асом, та одруженням і початком сімейного життя. Все налагоджувалося на розмірений лад. Але стався ще один поворот долі — прийшло повідомлення про нове призначення у підмосковний гарнізон. Там П. Попович почав вперше штурмувати звуковий бар'єр, літаючи до забороненої

Виступ П. Р. Поповича на церемонії відкриття пам'ятника С. П. Корольову в НТУУ КПІ, м. Київ

зони, межі з космосом. Тоді саме, у січні 1959 р., відбулася нарада в Академії наук СРСР, де було вирішено, що право першими летіти в космос серед представників різних професій мають льотчики-винишувачі.

Із цим рішенням розпочалася серйозна передкосмічна програма підготовки Павла Поповича — насамперед пройти крізь «пороги» комісії з відбору у березні 1960 р. до першого загону космонавтів. Був обраний старшиною і першим секретарем парторганізації загону. А потім — зустріч із Головним конструктором, передпольотні тренування, коли ніхто ще не володів методикою підготовки космонавтів, відбір до групи перших шести космонавтів та історичний день 12 квітня 1961 р. польоту Юрія Гагаріна, коли під час зв'язку «Зорі» (позивного всіх, хто тоді перебував біля пульту керування польотом) із «Кедром» Павло Попович був обраний представником загону космонавтів. Навіть зараз, читаючи стенограму розмов Ю. Гагаріна із С. П. Корольовим, М. П. Каманіним та з іншими відповідальними за перший політ людини у космос, зрозумілішим стає той вибір, що впав на Павла Поповича: тільки той, хто сам завжди співав у польоті, міг запропонувати «музичну тему», щоб у такий спосіб заспокоювати свого друга, першого космонавта Землі, в останні години перед стартом. «Нібито чуттям він розумів, коли і що треба передати у моє космічне «житло». Сам він підбирав платівку, чи хто інший, але закрутили пісеньку про лю-

бов, Утьосова, а потім іншу, мою улюблену — «Я люблю тебе, життя»... А потім ще підбадьорював, мов, «заспіваємо сьогодні увечері», згадував Юрій Гагарін. І саме Гагарін підбадьорював своїх друзів Ніколаєва, Поповича під час першого групового польоту в історії космонавтики.

Із приземленням на казахській землі для Павла Романовича на деякий час зупинилося «спокійне життя» — постали випробування славою та численними поїздками по світу (серед яких перша, у грудні 1962 р., на Кубу, де зустрічався з Ф. Кастро і Че Геварою), зйомки кінофільму «Зоряні брати» (до якого увійшли і кадри, зняті Поповичем у космосі). А потім розпочалися земні будні, — навчання в академії ім. М. Є. Жуковського і робота в Центрі підготовки космонавтів, зокрема за програмою «Інтеркосмос». Активно займався науковою і громадською діяльністю, продовжував тренуватися і готуватися до наступних польотів, написав декілька чудових книг зі спогадами про перших космонавтів, про свій політ з А. Ніколаєвим, про успіхи радянської і американської космонавтики, в яких виявився непересічний письменницький талант Павла Поповича. Читаючи його книги, навіть у найбільших скептиків розвіювалися сумніви щодо необхідності для людства досліджень космічного простору.

Через 12 років після свого першого польоту Павло Попович знов побував у космосі — на кораблі «Союз-14» разом із космонавтом-бортінженером Ю. Артюхіним. 5 липня 1974 р. корабель успішно стикувався з орбітальною космічною станцією (ОКС) «Салют-3», запуск якої на орбіту відбувся 26 червня 1974 р. Космонавти провели на станції 15 діб. Головною метою польоту була програма військового призначення. Серед іншого, космонавти здійснювали моніторинг хмарового шару атмосфери за міжнародною програмою досліджень Атлантичного океану, спектральні дослідження перспективних на корисні копалини районів, а також випробували нову систему енергозабезпечення станції — сонячні батареї з автономною орієнтацією на Сонце. В історії космонавтики вони залишилися єдиним екіпажем, що відвідав «Салют-3»: наступна експедиція не змогла зістикуватися зі

станцією, і було прийнято рішення про експлуатацію ОКС в автономному режимі.

Павла Романовича Поповича, двічі Героя Радянського Союзу, Героя Праці Соціалістичної Республіки В'єтнам, генерал-майора авіації, кандидата технічних наук, члена Співки письменників України, який багато років очолював Асоціацію музеїв космонавтики Росії, завжди радо зустрічали на Батьківщині. З особливою гордістю — земляки у Білій Церкві, куди він до того ж щорічно приїжджав на боксерський турнір свого імені. Він довгі роки (з 1964 по 1988 рр.) був народним депутатом Верховної Ради СРСР від українських виборчих округів.

У місті Узині іменем Поповича названо вулицю, а на центральному майдані встановлено бюст першому українському космонавту; у бібліотеці школи № 1 відкрито музей, де зберігаються речі, подаровані космонавтом. У м. Біла Церква в ПТУ № 5, де навчався П. Р. Попович, відкрито музей космонавтики його імені. Особисті речі та експонати українця також зберігаються в Житомирському музеї космонавтики ім. С. П. Корольова, Аерокосмічному музеї ім. І. І. Сікорського в Києві, у музеї Мирного освоєння космосу в м. Переяслав-Хмельницький, у Полтавському музеї авіації і космонавтики, музеї космонавтики Міжнародного дитячого центру «Артек». У Києві на честь польоту П. Поповича і А. Ніколаєва одну із площ Солом'янського району названо Площею Космонавтів. У Гурзуфі, де 29 вересня 2009 р. перестало битися серце космонавта, на стіні будинку, де він мешкав, у 2010 р. встановлено меморіальну дошку. На честь П. Р. Поповича названо малу планету № 8444 та гірський хребет в Антарктиді.

Одна з останніх незабутніх зустрічей для багатьох, хто знав Павла Романовича Поповича, відбулася у січні 2007 р., коли він відвідав Батьків-

Зустріч родини П. Р. Поповича з президентом НАН України Б. Є. Патонем з нагоди 80-річчя від дня народження П. Р. Поповича (8 жовтня 2010 р., м. Київ)

щину разом із Наталією Сергіївною Корольовою та її родиною з нагоди святкування 100-річчя від дня народження Сергія Павловича Корольова. У 2010 р. на державному рівні було відмічено 80-річчя від дня народження першого космонавта-українця, а у серпні 2011 р. — 50-річчя від часу його першого легендарного польоту. У цих ювілейних подіях почесними гостями були доньки Павла Романовича, одна з яких, Оксана Попович, очолює «Фонд підтримки авіації і космонавтики, патріотичного виховання молоді і розвитку спорту імені двічі Героя Радянського Союзу космонавта П. Р. Поповича».

«Якщо б людство замислилось над питанням «Як вижити?», воно звернуло б особливу увагу на космос, оскільки там — наш порятунок».

Надійшла до редакції 03.09.12

I. B. Vavylova, S. S. Vavilov

TO THE FIFTIETH ANNIVERSARY OF THE SPACE FLIGHT OF PAVLO ROMANOVYCH POPOVYCH, THE FIRST UKRAINIAN COSMONAUT